

Однак поряд із позитивними наслідками фінансова глобалізація супроводжується й певними негативними явищами:

- зростання нестабільності національних фінансових ринків, які у результаті лібералізації стають більш чутливими до криз;
- висока мобільність капіталу разом із позитивним має й негативний бік. Відомо, що капітал рухається туди, де вища норма прибутку та є перспективи для бізнесу в умовах економічного зростання. У разі яких-небудь економічних або політичних негараздів у країні фінансові ресурси починають мігрувати, завдаючи своїм впливом значних збитків;
- залежність реального сектору світової економіки від монетарної складової послаблює стійкість національних економік країн і регіонів до світових фінансових криз;
- обмеження доступу окремих учасників на світовий фінансовий ринок. Основні суб'єкти (кредитори і позичальники) світового фінансового ринку – це транснаціональні банки, уряди, міжнародні валютно-кредитні й фінансові організації з промислово розвинених країн, на відміну від них учасники з країн, що розвиваються, мають обмежений доступ до позик на світовому фінансовому ринку. Вони вимушені використовувати прямі іноземні інвестиції, допомогу, позики міжнародних організацій та платити міжнародним банкам дорожче порівняно з аналогічними позичальниками з промислово розвинених держав.

Висновки

На сучасному етапі найважливішою характеристикою розвитку світових суспільно-економічних відносин є глобаліза-

ція. Встановлено, що пріоритетною сферою прояву глобалізаційних процесів є фінансова глобалізація, під якою розуміють об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин. За умов, коли жодна національна економіка не може існувати відокремлено від світового господарства, завдання кожної країни полягає в максимізації позитивних і мінімізації негативних наслідків глобалізаційних процесів. Обґрунтовано, що інтеграція міжнародних фінансових відносин проявляється на трьох рівнях, набуваючи різних форм. На мегарівні інтеграція набуває форми фінансової глобалізації, на макрорівні – регіоналізації, на мікрорівні – форми злиття, придбання та поглинання компаній і банків.

Список використаних джерел

1. Белорус О. Глобальные трансформации и стратегии развития / О. Белорус, Д. Лукьяненко и др. – К.: Ориане. – 2000. – 424 с.
2. Бочан І.О. Глобальна економіка: підручник / І.О. Бочан, І.Р. Михасюк. – К.: Знання, 2007. – 403 с.
3. Луцишин З. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З. Луцишин. – К.: ВЦ «ДрУк», 2002. – 320 с.
4. Міжнародні фінанси / за заг. ред. О. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2005. – 504 с.
5. Словник іншомовних слів / уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
6. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / за ред. Д. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2001. – 538 с.
7. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // Фінанси України. – 2005. – №5. – С. 29–35.

УДК: 338.22:330.341

С.І. КОЧУК,

аспірант кафедри політичної економії, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Національні моделі соціально-економічного розвитку як результат економічної політики

Стаття присвячується аналізу та узагальненню основних теоретичних концепцій економічної політики держави – кейнсіанської, монетаристської, неолиберальної, неокласичної, інституціональної. Доведено, що домінуюча ідеологія масштабів, інтенсивності та глибини державного втручання в ринкову економіку та обрана методологія їх реалізації, заломлюючись крізь призму культурних, історичних, ментальних, релігійних, світоглядних, економічних особливостей, визначають національні моделі соціально-економічного розвитку, найбільш розповсюдженими з яких на сьогодні є ліберальна (приватно-корпоративна), соціально орієнтована, соціал-демократична, патерналістська (регульовано-корпоративна) моделі.

Ключові слова: державне регулювання економіки, кейнсіанство, монетаризм, неолибералізм, неокласицизм, інституціоналізм.

С.И. КОЧУК,

аспирант кафедры политической экономики, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Национальные модели социально-экономического развития как результат экономической политики

Статья посвящена анализу и обобщению основных теоретических концепций экономической политики государства – кейнсианской, монетаристской, неолиберальной, неоклассической, институциональной. Доказано, что доминирующая идеология масштабов, интенсивности и глубины государственного вмешательства в рыночную экономику и выбранная методология их реализации, преломляясь сквозь призму культурных, исторических, ментальных, религиозных, мировоззренческих, экономических особенностей, определяют национальные модели социально-экономического развития, наиболее распространенными из которых сегодня являются либеральная (приватно-корпоративная), социально ориентированная, социал-демократическая, патерналистская (регулировано-корпоративная) модели.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, кейнсианство, монетаризм, неолиберализм, неокласицизм, институционализм.

The article analyzes and summarizes the main theoretical concepts of economic policy – Keynesian, monetarist, neo-liberal, neo-classical, institutional. It is proved that the national model of socio-economic development depends on the dominant ideology on the extent, intensity and depth of government intervention in the market economy, the chosen methodology of their implementation, the impact of cultural, historical, mental, religious, philosophical, economic characteristics. most prevalent in the world today, the liberal (in private, corporate), social-oriented, social-democratic, paternalistic (handle-corporate) model.

Keywords: government regulation of the economy, Keynesian, monetarist, neo-liberalism, neo-classicism, institutionalism.

Постановка проблеми. Економічна роль сучасної держави – одне з найважливіших питань економічної теорії, яке в умовах становлення інформаційної економіки, посилення процесів інтеграції, інтернаціоналізації, глобалізації набуває нових проявів та форм. Особливо актуалізується проблема визначення місця економічної функції у системі напрямів і видів державної діяльності у транзитивних економіках, у тому числі й сучасної України.

Вибір моделі економічної політики, яка не буває простим відображенням теоретичної концепції, а є результатом впровадження тих її засад, які відповідають національним особливостям даного соціуму та виражають конкретні і необов'язкові для інших форми пристосування діяльності законодавчих і виконавчих структур даної країни до специфічних національних традицій, до того рівня і способу життя, який в ній склався, з метою найкращого використання сильних і подолання слабких сторін свого національного спадку, визначають модель соціально-економічного розвитку. На наш погляд, саме теорії та моделі державного регулювання економіки, вивчення їх інструментарію та методології, дозволяють дослідити проблеми, загрози та перспективи розвитку національних економік, визначити оптимальну, відповідну традиціям, культурі, наявним ресурсам та запитам модель економічної політики.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти державного регулювання в країнах з розвинутою економікою та країнах, що розвиваються, широко висвітлюються в роботах як класиків економічної науки В. Ойкена (неоліберальна концепція) [5], М. Фрідмена (монетаристський підхід) [1], Е. Остром (неоінституціоналізм) [2], так і сучасних економістів С. Козловського (вивчення економічної політики як базового чинника розвитку економічних систем) [4], Ю. Шпака (аналіз впливу економічної політики на становлення і розвиток галузевих ринків) [7], О. Шнипка (модифікація економічної політики в умовах глобалізації) [6] та інших. Проте дослідження характеру взаємозв'язку між економічною політикою та національною моделлю соціально-економічного розвитку поки що не знайшло достатнього висвітлення в науковій літературі, хоча проведення економічної політики, відповідної не лише вимогам часу, а й національній специфіці конкретних суспільств сприяє, на наш погляд, її перетворенню на потужний фактор зростання.

Мета статті. Дослідження взаємозв'язку між теоріями економічної політики та національними моделями соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Економічна політика як «комплекс економічних цілей і заходів держави і уряду, які забезпечують вирішення довготермінових (стратегічних) та короткотермінових (тактичних) завдань розвитку економічної системи відповідно до інтересів країни і втілюється в економічній програмі» [4, с. 435] грає визначальну роль у формуванні національної моделі соціально-економічного розвитку.

Безумовно, економічна політика сама по собі є результатом історичного, соціокультурного, економічного становлення та розвитку держави, але на даному цивілізаційному етапі вона перетворилась на провідний чинник характеру та динаміки соціально-економічних трансформацій у будь-якій країні. Незважаючи на те, що сучасні економічні моделі не порушують основ приватної власності, вони є різноманітним варіантом змішаної економіки в межах коливань між чистим ринком (вільним від державного впливу) та чистою плановою економікою (позбавленою навіть мінімальних ознак конкурентності).

Теоретичною базою сучасних підходів до регулювання економіки є переважно кейнсіанська, монетаристська, неоліберальна, неокласична, неоінституціональна концепції. Жодна країна не реалізує яку-небудь концепцію в абсолютному вигляді – економічна політика є міксом різних концепцій, який визначається національними особливостями країн, соціумів, суспільств.

Державне регулювання за Кейнсом після Другої світової війни розглядали як необхідність втручання держави у функціонування ринку, особливо в кризові періоди, проте з останньої третини ХХ століття ціллю держави визнана не корекція ринкового механізму, а створення умов його вільного функціонування та забезпечення конкуренції. Вихід з кризи, зростання обсягів виробництва та рівня зайнятості мають стимулюватися за допомогою держави зниженням облікової ставки комерційних банків (відсотка), державними замовленнями з метою підвищення сукупного платоспроможного попиту. Крім того, держава бере на себе соціальні функції, виступаючи в ролі компенсаторного механізму «провалів ринку».

Кейнсіанський підхід став одним з базових у формуванні економічної політики США та Великої Британії наряду з монетаризмом. Суттєва відмінність інструментарію реалізації економічної політики в кожній з цих шкіл відповідає політичній орієнтації провідних партій – перебування при владі демократів в США (або лібералів у Британії) активізує використання кейнсіанських методів державного регулювання економіки (зростання державних витрат на розвиток соціальної сфери, підтримка малозабезпечених верств населення, надання пільг певним галузям економіки з метою стимулювання сукупного попиту); перемога на виборах американських республіканців або англійських консерваторів означає переважання монетаристських заходів в економічній політиці (зменшення податків на корпорації і особистих прибуткових податків, обмеження урядових витрат шляхом скорочення соціальних програм, проведення жорсткої грошово-кредитної політики з метою подолання інфляції, дерегулювання підприємницької діяльності).

Такий тип економічної політики визначив і модель соціально-економічного розвитку – ліберальну або приватно-корпоративну, яка реалізується не лише в США та Великій Британії, але й в Нідерландах, Ірландії, Новій Зеландії. Основними її характеристиками є помітне домінування при-

ватної власності; законодавче забезпечення максимальної свободи суб'єктів ринку; обмеженість сфери державного регулювання проведенням макроекономічної політики; відносно невелика частка держбюджету у ВВП та питома вага державних інвестицій і виплат соціального забезпечення у структурі державних видатків; законодавче забезпечення максимальної дії принципів конкуренції та підприємництва; високий рівень соціальної диференціації.

Високий рівень та якість інституціоналізації економік наведених країн забезпечує підвищену відносно інших моделей ефективність ринкових механізмів координації діяльності всіх суб'єктів економічної системи, високий рівень конкурентоспроможності національної економіки (так, США є лідерами у сфері НТП, експорті наукомісткої продукції, інвестиціях в освіту, наукові дослідження, технологічні розробки), забезпечення прийнятної рівня життя навіть малозабезпечених верств населення за рахунок перерозподілу частки національного доходу та фіскальної політики.

Основоположна теза неоліберальної концепції – індивідуальна свобода через укріплення та стимулювання приватної власності на засоби виробництва, визначили основні елементи економічної політики: невтручання держави в економічний механізм ринку, послідовне дотримання принципів конкурентного ринкового порядку та запобігання виникненню олігополій та монополій, стабільна грошова політика, вільне ціноутворення, доступність та відкритість ринків, свобода укладання угод, повна відповідальність економічних агентів за прийняті ними економічні рішення, ліквідація негативних соціальних наслідків функціонування ринку. Тобто об'єктом державного втручання неолібералізм визначив переважно інституціональні основи конкуренції, ціноутворення та розподілу доходів; держава має не просто підтримувати, але й формувати умови, необхідні для функціонування ринку та підприємництва. Економіка розглядається ним як рівноважна та відносно гармонійна система, що забезпечує суспільний добробут, а будь-яке втручання в дію ринкових сил завдає величезної шкоди.

Теоретики неолібералізму вважають (на відміну від неокласиків), що не можна покладатися на спонтанність ринкових механізмів в період виникнення ринкового господарства. На цьому етапі держава має визначити «правила гри» для ринкових суб'єктів, законодавчу базу, інституціональну структуру. Сучасних лібералів об'єднує спільність методології, а не концептуальні положення: одні з них дотримуються правих поглядів (пропаганда абсолютної свободи); інші – лівих (визнання необхідності участі держави в економіці). Проте всі неоліберали у розумінні суспільного розвитку стоять на позиціях еволюціонізму, всі неоліберали приділяють першочергове значення поведінці окремої людини, фірми, рішенням, що приймаються на мікрорівні.

Реалізація неоліберальної моделі економічної політики асоціюється із соціально-орієнтованою моделлю економічного розвитку континентальної Європи в цілому, та Німеччини зокрема. «Змішана економіка», в якій достатньо висока вага державної власності; здійснення макроекономічного регулювання не тільки засобами кредитно-грошової і податково-бюджетної політики, але й через інші сфери економіки (структурна, інвестиційна політика) і трудових відносин (регулювання зайнятості), підтримка державними органами кон-

курентних відносин в економіці, що забезпечується засобами структурної політики і підтримкою малого і середнього бізнесу, висока доля держбюджету у ВВП («державна добробуту»), високий рівень оподаткування приватного сектору і населення зі значними доходами, розвинена система соціальної підтримки населення за провідної ролі в ній держави, видатки якого по цій лінії складають значну частину держбюджету.

Проте строгий аналіз неоліберальної концепції і, наприклад, німецької національної моделі дозволяє помітити, що соціально-орієнтована модель економічного розвитку не рідко суперечить неоліберальній моделі економічної політики. Соціальне ринкове господарство не зовсім різновид неолібералізму, функції соціального ринкового господарства не вкладаються в механістичні правила конкуренції. Соціально орієнтована економіка ґрунтується на базових цінностях держави та суспільства, вона не є виключно теорією конкуренції, це, скоріше філософська, соціально-економічна концепція, що обґрунтовує та забезпечує ефективну координацію між всіма суб'єктами економіки, між сферами життя, що представлені ринком, державою, соціальними групами.

Тобто практична реалізація неоліберальної концепції відрізняється від неї передусім крайньої соціалізацією, що відповідає принципу «соціальної компенсації» заради «соціального миру» в суспільстві, атмосфери співробітництва та взаємодопомоги. Основними інструментами виступають вже згадані прогресивна система оподаткування, що дозволить скоротити розрив між високими та низькими доходами; бюджетні дотації малозабезпечених верств населення, щоб забезпечити прийнятний рівень життя; створення розвинутої системи соціального страхування та соціальної інфраструктури.

Прихильники концепції соціального ринкового господарства, не абсолютизуючи роль держави, визнаючи її «провали» та «провали ринку», виступають за співіснування ринку та держави в нерозривній єдності, де ринок забезпечує економічну ефективність, а держава підтримує основи його ефективності та конкурентоспроможності. Відповідно, соціальна політика соціальної держави – формування економічного середовища, що сприяє активізації кожного члена суспільства та гарантує кожному достатній дохід та впевненість в завтрашньому дні (причому абсолютизація принципу обов'язкового забезпечення засобами існування максимальної кількості громадян лише послабить основи конкурентності, сприятиме загостренню проблем зайнятості та негативно відобразиться на всезагальному добробуті).

Головний ідеолог неоліберальної моделі економічної політики В. Ойкен відмічав, що не варто розглядати соціальну політику як безкоштовний додаток до всієї іншої економічної політики, оскільки немає нічого, що не було б важливим в соціальному плані: будь-які заходи економічної політики одночасно (прямо чи опосередковано) мають за собою соціальні наслідки та мають соціальне значення. Тому дуже важливо першою чергою приділяти увагу формуванню загального порядку, який запобігав би виникненню соціальних проблем. Вирішувати ж соціальні проблеми можна лише в ефективній економіці, оскільки споживати можна лише те, що вироблено: «Якщо в рамках створеного того чи іншого порядку люди голодують, то це не є вирішенням проблеми ні справедливого розподілу, ні безпеки, ні якої-небудь іншої форми прояву

соціального питання. Вона не буде вирішена і в тому випадку, якщо спробувати зробити цей вплив негативного порядку прийнятним шляхом етичного прикрашання його і широкої апеляції до спільних інтересів всіх людей» [5, с. 405].

На практиці економічна політика в Німеччині, що забезпечила високі темпи зростання, мала такі риси:

- особлива роль держави. В основі господарської системи – вільна ринкова економіка, конкурентний ринок. Економічний порядок самостійно не встановлюється, його має встановити держава – затвердити правила поведінки та активно проводити їх в життя, а не займатися господарсько-виробничою діяльністю;

- розробка та проведення специфічної державної соціальної політики, спрямованої на встановлення економічного, соціального, політичного порядку, оскільки вони тісно взаємопов'язані та взаємопереплетені. По мірі розвитку соціальна політика висувала проблеми забезпечення зайнятості, подолання регіональних відмінностей в рівнях доходів, більшої повної соціальної забезпеченості, вдосконалення форм участі робітників в управлінні підприємством;

- перетворення конкуренції на фактор системи порядку. Для цього необхідні боротьба з монополізмом, сприяння малому та середньому підприємству, створення для кожної людини умов для появи здібностей та прихованих можливостей. Конкуренція забезпечує економічний прогрес, зростання продуктивності, є інструментом забезпечення самостійності господарювання.

Результатом реалізації неоліберальної концепції та соціал-орієнтованої моделі економічного розвитку є потужна економіка (так, Німеччина є абсолютним лідером серед європейських країн та одним з ключових суб'єктів глобальної економіки), високий рівень розвитку людського капіталу, розвинута соціальна система, відносна соціальна рівність.

Неоінституціональний підхід в економічній політиці передбачає врахування складного взаємозв'язку між правовим устроєм суспільства та ефективністю економічного механізму – якщо трансакційні витрати низькі, то економічний розвиток завжди буде мати оптимальну траєкторію незалежно від наявного набору інститутів. Звідси випливає, що будь-яке суспільство приречене на процвітання, оскільки технічний прогрес та нагромадження фізичного та людського капіталу мають автоматично забезпечувати економічне зростання.

У своєму аналізі економічної системи як частини соціальної або культурної системи, що постійно розвивається, неоінституціональна концепція близька до кейнсіанства – держава є провідною силою соціально-економічних трансформацій в суспільстві, але на відміну від інших наукових шкіл, неоінституціоналізм розробив шляхи та методи трансформації ринкової системи в «нову індустріальну державу». Як метод стимулювання економічного зростання запропоновані державне програмування та індикативне планування в умовах бурхливих змін під впливом науково-технічного прогресу. «Узгоджене господарство» передбачає добровільну згоду всіх зацікавлених суб'єктів у вирішенні завдань, зазначених в індикативному плані.

Практична реалізація ідей неоінституціональної школи в кожній країні відрізнялася певною своєрідністю, яка відображала особливості історичних, соціально-економічних, куль-

турних та інших умов цієї країни. Так, країни Скандинавії характеризуються граничною соціалізацією, значною роллю державного сектору, в структурі якого переважають об'єкти соціального призначення, домінуванням у державних видатках витрат на соціальну сферу, регулюванням трудових відносин не на рівні підприємств і галузей, а на національному рівні, активною державною політикою по мінімізації рівня безробіття та диференціації населення за рівнем доходів.

Неокласична теорія у визначенні цілей, методів та інструментів економічної політики держави наголошує на автоматизмі регулювання ринкової системи, де домінують судження про те, що економічні кризи або взагалі неможливі в умовах капіталістичної економіки, або мають випадковий характер, і що система вільної конкуренції здатна самостійно їх долати. Неокласичний синтез як напрям західної економічної науки є спробою поєднати в загальну теорію концепції ціноутворення, розподілу доходу та кейнсіанську концепцію макроекономічної рівноваги та зростання національного доходу.

Прихильники неокласичного підходу наголошували на саморегулюючій функції ринкової економіки, яка через вільну конкуренцію призводить до суспільного добробуту. Економічне процвітання суспільства пов'язувалось із захистом приватної власності та вдосконаленням механізму цін, створенням додаткової системи заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності ринкової економіки: ефективна фіскальна політика (втручання держави на мікро- та макrorівнях в коректування рівня доходів різних верств населення, координацію та регулювання інвестиційної політики, формування прогресивної галузевої структури); розподіл та ефективне використання ресурсів.

Теоретичне підґрунтя патерналістської (регульовано-корпоративної) моделі соціально-економічного розвитку (Японія, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур) формують з одного боку, ідеї неокласиків, з іншого – специфічний соціокультурний та ментальний профіль цих країн: значно суттєвішу ніж в інших країнах роль держави в регулюванні економічних процесів при невеликій частині державної власності; переплетіння капіталу банківських і промислових компаній через взаємне володіння акціями при вкрай незначній індивідуальній власності на акції; об'єднання великих компаній з малими і середніми; безумовний пріоритет інтересів нації, компанії і виробничої групи над інтересами особистості; експортна орієнтація національної економіки; індикативне планування, яке в умовах ментальної специфіки (вказівки вищих посадовців є обов'язковими для виконання корпораціями) майже перетворюється на директивне (так, китайські реформи економіки завжди проводяться під гаслом – «Лібералізація економіки за наявності політичного контролю»).

Висновки

Національні моделі соціально-економічного розвитку відрізняються одна від одної не лише структурою власності, соціальною політикою, участю держави у перерозподільчих процесах, межами державної участі в економіці, системами мотивації, критеріями ефективності, методами державного регулювання, але й соціокультурними особливостями, які є результатом історичного, культурного, економічного розвитку даної країни. Безумовним трендом останніх десятиліть є

специфічна диверсифікація рис різних моделей економічної політики з метою адаптації до мінливих технологічних, цивілізаційних, глобальних змін.

У виборі вітчизняної моделі і економічної політики, і соціально-економічного розвитку необхідно враховувати відсутність абсолютної ідентичності досвіду – не існує країни, соціально-економічні особливості якої абсолютно збігались би з українськими, тому прямого переносу досвіду бути не може. Проте поєднання джерел і методів досягнення сучасної соціально-економічної ефективності дає можливість оцінювати перспективи використання значного досвіду інших країн для підвищення ефективності соціально-економічного розвитку України.

Список використаних джерел

1. Friedman M. *Capitalism and Freedom: Fortieth Anniversary*. – University Of Chicago Press; 40 Anv edition, 2002.
2. Ostrom E. *Understanding Institutional Diversity*. – Princeton University Press, 2005.
3. *Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.* – К.: Видавничий центр «Академія», 2000.
4. Козловський С. Економічна політика як базовий елемент механізму управління чинниками розвитку сучасних економічних систем // *Актуальні проблеми економіки = Actual problems of economics*. – 2010. – №1. – С. 13–20.
5. Ойкен В. *Основные принципы экономической политики*. – М.: Прогресс, 1995.
6. Шнипко О. *Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації [Текст]: [монографія]*. – К.: ДУ «Ін-т екон. та прогнозування НАНУ», 2009.
7. Шпак Ю. Економічна політика держави в розрізі державного регулювання аграрного сектора національної економіки // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2010. – №23. – С. 96–98.